

maniye Ktp., Ayasofya, nr. 2562; Âtîf Efendi Ktp., Âtîf Efendi, nr. 1673, 1674; ayrıca Dârû'l-kütübî'l-Mısıriyye, Mantık ve Âdâbü'l-bahs, nr. 38). Eser bizzat müellifi tarafından *Şerhu'l-Kıstâs fi 'ilmi'l-mikyâs* adıyla şerh yazılmıştır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2666, 2667, 2668). Abdülkuddûs Bingöl ilki eserdeki kavram mantığını, diğeri kıyas teorisini inceleyen iki makale yayımlamıştır (bk. bibl.). 9. *'Aynü'n-nazar fi 'ilmi'l-cedel (fi'l-mantık)*. Fihkî tartışmaların yöntemi üzerine yazılmış bir eser olup tartışma sanatıyla ilgili telâzüm, tenâfi ve deverân terimlerini konu edinmektedir (*eş-Şahâ'ifü'l-ilâhiyye*, neşredenin girişi, s. 25). Eserin Kahire'de bir yazması bulunmaktadır (Dârû'l-kütübî'l-Mısıriyye, Mantık ve Âdâbü'l-bahs, nr. 197). 10. *el-Mu'tekadât* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2432). 11. *Beşâretü'l-İşârât*. İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbihât* adlı eseri üzerine yazılmış bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2418). 12. *eş-Şahâ'ifü'l-ilâhiyye* (nşr. Ahmed Abdurrahman eş-Şerîf, Küveyt 1405/1985). Müteahhirin kelâm ilmi geleneğini yansıtan bir çalışma olup bizzat Semerkandî esere *el-Ma'ârif fi şerhi's-Şahâ'if* adıyla şerh yazmıştır. Bu şerhin İstanbul kütüphanelerinde on beşe yakın nüshası bulunmaktadır. Semerkandî-

nin kelâma dair görüşleri üzerine İsmail Yörük bir doktora tezi hazırlamıştır (*Şemsü'd-Din Muhammed b. Eşref al-Husaynî al-Semerkandî'nin Belli Başlı Kelâmî Görüşleri*, 1987, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA:

Muhammed b. Eşref es-Semerkandî, *Eşkâlü't-te'sis bi-Şerhi Kâdizâde* (nşr. Muhammed Süvey-sî), Tunus 1405/1984, s. 35-38, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *eş-Şahâ'ifü'l-ilâhiyye* (nşr. Ahmed Abdurrahman eş-Şerîf), Küveyt 1405/1985, s. 65-66, 422-432, ayrıca bk. tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-48; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 179; Keşfü'z-zunûn, I, 105; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I, 275-285; Gregg de Young, "Kâdizâde al-Rûmî on Samarqandî's Ashkâl al-Ta'sis: A Mathematical Commentary", *Science and Technology in the Islamic World* (ed. Razauallah Ansari), Turnhout 2002, s. 83-90; a.mlf., "The Ashkâl al-Ta'sis of al-Samarqandî: A Translation and Study", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, XIV, Frankfurt 2001, s. 57-113; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works* (7th-19th c.), İstanbul 2003, s. 230; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-ş-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, I, 55-60, 186-187; Abdülkuddûs Bingöl, "Şemsu'd-Din Muhammed b. Eşref el-Semerkandî (ölm. 1302) ve Kistâsu'l-Efkâr'ı", *EFAD*, sy. 19 (1991), s. 173-182; a.mlf., "Şemsu'd-Din Muhammed b. Eşref el-Semerkandî

(ö.1302)'nin Kistas'ında Kıyas Teorisi", *Felsefe Dünyası*, sy. 20, Ankara 1996, s. 10-33; L. B. Miller, "al-Samarqandî, Şams al-Din", *E²* (İng.), VIII, 1038-1039; İhsan Fazlıoğlu, "Hendese", *DİA*, XVII, 202; a.mlf., "Kadizâde-i Rûmî", a.e., XXIV, 99.

İLHAN KUTLUER

SEMERKANDÎ, Muhammed b. Mahmûd (محمد بن محمود السمرقندي)

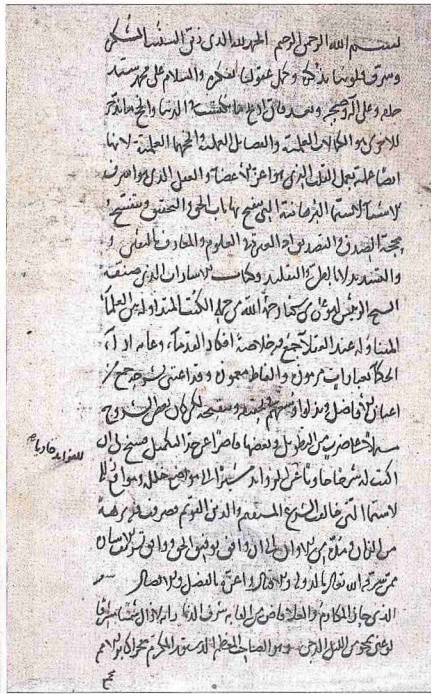
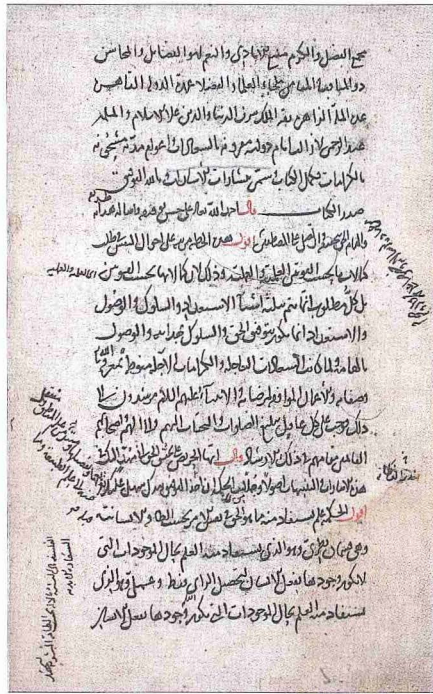
Ebû Yahyâ Şemsüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 780/1378)

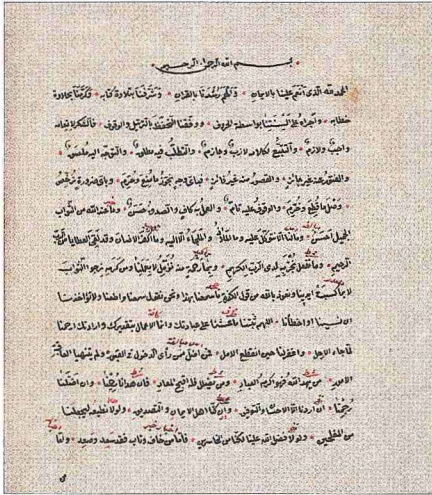
Kıraat âlimi.

Aslen Semerkantlı olup Hemedan'da doğdu. Hayatını Bağdat'ta geçirdi. Kıraat ilmini Ca'fer b. Mekî el-Mevsılî'nin talebesi olan babasından tahsil etti. İbnü'l-Abd Muhammed b. Abdullah'tan kıraate dair rivayetlerde bulundu. İbnü'l-Fasîh'ten Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî ve vecûh't-tehâ-nî* adlı eserini rivayet etti. İbnü'l-Fasîh Küfeli olduğuna, bir müddet Bağdat'ta hocalık yaptığına (*DİA*, XXI, 43), daha sonra Dimaşk'a yerleşip orada vefat ettiğine göre Semerkandî ondan Bağdat'ta bulunduğu sırada faydalanmış yahut Küfe'ye veya Dimaşk'a seyahat edip bu yerlerin birinde ona talebelik etmiş olabilir. Bağdatlı İsmâil Paşa (*Hediyyetü'l-'ârifîn*, II, 106) ve Brockelmann (*GAL Suppl.*, I, 727) Semerkandî'nin VI. yüzyılın sonlarında (600/1203) öldüğünü kaydediyorsa da İbnü'l-Abd (ö. 740/1339'dan sonra) ve İbnü'l-Fasîh'ten (ö. 755/1354) rivayette bulunduğu dikkate alındığında bunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Hat sanatına âşina olan ve mushaf yazan Semerkandî 780'de (1378) muhtemelen Bağdat'ta vefat etti.

Eserleri. 1. *eş-Şanû'î*. Müellifin kendi hattıyla yazdığı mushafta uyguladığı sanatların anlatıldığı ve resmî'l-mushafı ilgili bilgilerin yer aldığı eserin iki nüshası İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 4/1, vr. 1-14; nr. 75, vr. 388-389), diğer bir nüshası da Kahire'de el-Hizânetü't-Teymûriyye'de (nr. 345) kayıtlıdır. 2. *Vukûfû'l-Kur'ân* (*Cem'u nücûmi'l-beyân fi'l-vukûfi ve'l-ma'âti ve eczâ'i'l-Kur'ân*). Süleymaniye Kütüphanesi'nin ilgili bölüm kataloğunda (İbrâhim Efendi, nr. 15) *Kitâb mine'l-kur'ât* adıyla da zikredilen eserde müellif önce Kur'an'daki vakıf yerleri konusunda bilgi vermiş, ardından Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin âyetler üzerinde belirlediği vakıf yerlerini kırmızı rumuzlarla işaretlemiş, Ebû'l-Alâ el-Hemedânî'nin vakıf yerleri için yeşil mürekkep kulla-

Muhammed b. Eşref es-Semerkandî'nin *Beşâretü'l-İşârât* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2418)

Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî'nin *Vuḡūfū'l-ḫur'ân*'ının (*Kitāb mine'l-kurâ'ât*) unvan sayfasıyla ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 15)

narak Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar bu çalışmayı sürdürmüştür. Eserin diğer nüshaları Âtîf Efendi Kütüphanesi ile (nr. 45) Millî Kütüphane'de (nr. 321) ve el-Hizânetü't-Teymûriyye'de (nr. 336) bulunmaktadır. 3. *Keşfû'l-esrâr fî resmi meşâhifi'l-emşâr*. Bir nüshası Kıbrıs'ta II. Mahmud Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (nr. 1557/2) Tayyar Altıkulaç eser üzerinde tahkik çalışması yapmaktadır (diğer nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 727; *el-Fihrisü's-şâmil: Resmü'l-meşâhif*, s. 58-59). 4. *el-İḫdû'l-ferîd fî nazmî't-tecvîd*. Seksen dokuz beyitten meydana gelen risâlenin iki nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 4/2, vr. 16-18; nr. 75, vr. 405-409). İbnü'l-Cezerî bu eseri "lâ be'se bih" (zararı yok) ifadesiyle değerlendirdikten sonra sâkin "mîm" in hükümleri konusunda diğer bazıları gibi Semerkandî'nin de yanıldığını belirtmiş, kendisinin *en-Neşr* adlı eserinde (I, 222) bu meseleyi açıkladığını söylemiştir. 5. *Rûhu'l-mürîd fî şerhi 'İḫdî'l-ferîd fî nazmî't-tecvîd*. İlk sayfasında müellif adı Muhammed b. Muhammed eş-Şerîf es-Semerkandî olarak kaydedilen ve bir önceki eserin şerhi olan risâlenin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde (nr. 146) bulunmaktadır (diğer nüshaları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-ḫur'ân*, I, 137-138). 6. *'Aynü't-tertil fî beyânı ḫurûfî't-tenzil (Kitâb fî'l-ḫurâ'âtî's-seb' el-müsemma bi'l-mebsûtu'l-evsat)*. *Hediyetü'l-ârifîn*'de *el-Meb-sûṭ ve'l-mazbûṭ fî'l-ḫurâ'âtî's-seb'* adıyla zikredilen bu Farsça eserin iki nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 2824; Lala İsmâil, nr. 6). 7. *'İḫdû'd-düeri'l-muḫyîye li'l-ḫurâ'âtî's-se-lâseti'l-mervîyye* (Medine Ârif Hikmet Bey Ktp., nr. 41). 8. *İzâhu'l-ḫavâlif fî resmi'l-meşâhif*. 9. *et-Tescîr 'alâ tarîkı't-teşcîr fî 'ilmi'l-ḫurâ'ât* (son iki eser için bk. *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 106).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cezerî. *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 260; a.mlf., *en-Neşr*, I, 222; *Keşfû'z-zunûn*, II, 1152, 1582; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 106; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 727; *Fihrisü'l-Hizâneti't-Teymûriyye*, Kahire 1367-69/1948-50, I, 214, 286; III, 141; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, I/2, s. 436-438; *el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-ḫur'ân, maḥṭûṭâtü't-tecvîd* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1986, I, 137-138; *el-Fihrisü's-şâmil: Resmü'l-meşâhif*, Amman 1406/1986, s. 58-59; *Mu'cemü'l-maḥṭûṭâtî'l-mevcûde fî mektebâtî İstânbûl ve Ânâṭûlî* (haz. Ali Rıza Karabulut), [bası yeri ve tarihi yok] III, 1384; Ahmet Özel, "İbnü'l-Fasîh", *DİA*, XXI, 43.

TAYYAR ALTIKULAÇ

SEMERKANDÎ, Muhammed b. Yemân (محمد بن اليمان السمرقندي)

Ebû Bekr Muhammed
b. el-Yemân es-Semerkandî
(ö. 268/881 [?])

Hanefî fakihî ve kelâm âlimi.

Nisbesinden Semerkant şehrinde veya köylerinden birinde doğduğu tahmin edilmektedir. Kureşî, İbn Kutluboğa ve Kelevî tarafından Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö.

333/944) mensup bulunduğu tabakadan biri diye zikredilmiştir. Ancak Ebû'l-Muîn en-Neseî'nin, "Muhtemelen Kerrâmiyye mezhebine ilk reddiye yazandır, çünkü söz konusu mezhep onun döneminde zuhur etmişti" şeklindeki ifadesi (*Tebşirâtü'l-edille*, I, 358) ve bu mezhebin kurucusu Muhammed b. Kerrâm'ın 255 (869) yılında vefat etmiş olması dikkate alındığında Semerkandî'nin Mâtürîdî'den önceki nesilden olduğu söylenebilir. Mâtürîdî'nin gençlik döneminde öldüğü anlaşılmakla birlikte ona hocalık yapıp yapmadığı bilinmemektedir. Eğitimi Semerkant'ta aldığı ve hayatını orada geçirdiği tahmin edilmektedir. Neseî, aynı nesilden saydığı Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. Eslem el-Ezdî'nin 268'de (881) vefat ettiğini yazmış, ancak Semerkandî'nin ölüm tarihini belirtmemiştir. Kâtib Çelebi onun da bu tarihte öldüğünü kaydetmiş, daha sonra bu tarih Semerkandî'nin vefat tarihi olarak kabul edilmiştir.

Neseî'nin Semerkant kelâmcılarının eskilerinden (kudemâ) saydığı Muhammed b. Yemân'ın Semerkant'ta ve genelde Mâverâünnehir ulemâsı arasında oldukça saygın bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda fakih, mütekellim ve muhaddis diye zikredilen Semerkandî'nin başta kelâm olmak üzere fıkıh ve hadis ilimlerinde yetkin bir âlim olduğu söylenebilir. Kerrâmiyye mezhebinin eleştirmek için kaleme aldığı eseri görenlerin onun kelâm ilmindeki derinliğini ve usûl'd-dîn'deki bilgisini anlayacağını söyleyen Neseî, Semerkandî'ye *Me'âlimü'd-dîn, el-İ'tişâm* ve *er-Red 'ale'l-Kerrâmiyye* adlı eserleri nisbet etmekte ve kelâm ilmine dair başka teliflerinin de bulunduğunu belirtmektedir (*Tebşirâtü'l-edille*, I, 358). Brockelmann ve Sezgin, *Me'âlimü'd-dîn*'in Meşhed'de bir nüshasının olduğunu kaydetmekte (*GAL Suppl.*, I, 342; *GAS*, I, 600), Rudolph ise bu kitapta özellikle fıkıh meselelerinin ele alındığını söylemektedir (*al-Mâturidî*, s. 81). Nitekim *Me'âlimü'd-dîn fî fıkhi'l-âmme* adını taşıyan eserde Gazzâlî, Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî, Nevevî ve Beyzâvî gibi Şâfiî mezhebinin muahhar dönem âlimlerine sıkça referanslarda bulunulmasından (meselâ bk. vr. 128^b, 171^a, 172^b, 181^a, 204^a) söz konusu telifin Semerkandî'nin kelâma dair *Me'âlimü'd-dîn*'i değil geç döneme ait bir Şâfiî fıkıh kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Neseî, Semerkandî'nin *er-Red 'ale'l-Kerrâmiyye*'sinden ilk Kerrâmîler'e ait bir görüş de nakleder (*Tebşirâtü'l-edille*, I, 164, 358). Yine onun kaydında *el-İ'tişâm*'in ke-